

ИСТОРИЧЕСКОЕ ПРАВО НАРОДОВ В ЕВРОПЕЙСКА ТУРЦИЯ

Последни известия от Цариграда, чи Вис[оката] Порта е издала заповед да се състави един събор от гърци и българи под председателством одного от министров си, в кой събор ще се даде веки конец на наш български за независимо ни священство въпрос, тия, кажа, известия дават нам повод да поговорим за нещо си, за историческое право народов в Турция, на кое се основава тойзи наш многоважен въпрос. Няма никакво съмнение, чи Османская държава, кѹту постѹпи и тя във великия семейства Европи от времени Парижкого договора (1856), труди се на всеки начин да въведе едно такова вътрешно правление, кое да съответствува на това нейно сближение с образована Европа по духу днешного века. Отоманская държава, кѹту нова и млада в това си велико предприятие, несъмнено чи трябва да вземе повод и пример от съседни си приятелки държави, между коим живее и има вънкашни и вътрешни сношения и коим общо желание е: да я видят един ден увенчана с желаеми успех за общо спокойствие Европи поради възбуждената и тол убезпокояваща ги Възточнаго въпроса. Тая и по-крайни мери общая и явная политика европейских сил от времени съйъзнаго рата, ако и всяка от тях да има своя собствена и тайна политика относительно Възточнаго въпроса.

В турская държава, както и в австрийская, освен владеещее племе и народ, нахождат се и толкова други племена и народи, подчинени тем държавам. Тий племена и народи не са всички силом изначала подчинени, но по-голямая част от тях подчинили са се на условия и дадени им са някои си привилегии политически и религиозни, кои за много векове са се вардили свято от владетелев.

Тии пак подчинени народи съдействували са твърде много ведно с владетелем си на увеличение тех държав.

Нека всеки отвори всеобщая европейская повестност и да ся увери на това. Но временни обстоятелства потѹпкали и уничтожили много от тех старих привилегий и тии племена и народи бяха достигли не веки кѹту условлени подчинение, но като чисти роби владеющаго племени.

Деветнадесетий век, кой най-много е узорил Европа, трябаше да докара едно друго изменение и в политическое състояние народов въобще, както и биде. Оставяйки на страни другия държави, защото тии не спадат в наш предмет, и щем говори само за австрийская и османская, две прилични в това отношение държави и две тесни от няколко години приятелки.

Австрийская държава, както е познато, от много векове насам е постѹпила в път образования и на това тя не отстъпва нѹприще другим образованиям държавам. Но вътрешное нейно правление, относительно владеющему племени и подчиненным си народам, не е било подобно с осталим образованиям държавам.

Ние тук не ще разсъждаваме в обширност, ако е било зло или добро, но вкратце ще кажим, чи то не може да напредва и да ся удържи непоколебаемо, кѹту в другия държави ся увождаше съвсем друго правление, кое и в нея трябаше да разпространи влияние си, доколко обществения сношения от время на время ся умножаваха и най-после ся усъвършенствуваха, до който ги стѹпен днес гледами достигли. Това общое преобразование Европи и движение разних народов трябаше да накарат Австрия, и без да си ще, да помисли и ся зауземе и тя за едно вътрешно преобразование правления си сходно с обстоятелствам и кое да обезпечи нейно спокойствие и бъдѹщност. Изкусная и хитра в политическо си правление Австрия, кѹту упо-треби и опита всеки възможен начин за това, най-сетне реши да даде, както я гледами днес, историческая права, политически и религиозни всем подчиненным си народам и с том да обезпечи целокупност държави си. Това от няколко время насам с голяма деятельность ся върши в цяла Австрийская държава, както ся в обширност пиши ежедневно о тому и във всички европейски въобще вестници, и всеки народ там свободно излага и доказва свои исторически права, на коим ще ся основе общое правление австрийския държави.

Турция, живеяща и тя сред Европа и имеяща вънкашни и вътрешни сношения с нея, не можеше да отбегни от влияния

того всеобщаго преобразования, въведенaго в цѣля образована Европа. Трябаше и тя да помисли на това и да земи нужния о тому турки. Но за Турция такова едно велико предприятіе беше твърде трудно; защото тя беше лишена образования, кое лишенье ѝ навлече вънкашно вмѣшатѣлство и других сил. Но как и да е, и тя трябаше да влезе в тойзи спасителен път преобразования, защото, както казахми, самый век го докара тъй и не можеше другаче да бъде и от нейна страна, живееща сред Европа и имееща ежедневни вънкашни и вътрѣшни сношения с образованному святу.

В Турция всеобщо преобразование, както е известно, започна от времето тѣнзимата (1838), а в хатихумаюна (1856) ся начѣрта и официално изяви пред цял свят основаная книга того всеобщаго преобразования, кое се удобри и от цяла Европа и с най-голямо рѣкоплескание. Кога земим пред очи начѣртанія членове в хатихумаюна, не видим друго, освен исторически права и привилегии, дадени ab antiquo = от старости — подчинени в Турция народам от тогдешни владетели султани, да ся потвърждават на ново от нинешнаго владетеля султана Абдул Меджида. А кога разгледаме тия всички членове, ще видим, че съдържава две главни точки, т. е. политически и религиозни. При том йе еще видим, чи това преобразование е всеобщо за всички подчинени в Турция народи, т. е. чи всякому народу ся дават негови стари исторически права, коих е имал после завладения османских султанов. Тук естествено ся ражда въпрос: какви политически и религиозни права е имал в тѣх времена всеки народ в турска Европа (Азия не ни е предмет). Тойзи е един важен въпрос, кого не знаем дали е някой си други досега разбудил.

Нам българъм най-много принадлежи и най-много ся късае да ся занимами на това, а най-паче кѣту сега ся решава наша съдбина в религиозно отношение.

Ние по настоящему ще кажим нещо си вкратце о тому, до колкото ни допуша время, а следователно в други броеве вестника си може да продължим изследования си йеще по-обширно.

В Европейска Турция, както е известно, главни подчинени народи, към които се отнасят тези исторически права, са следните: българи и сърби, които носят общо име славяни, арнаути, няколко власи и няколко гърци зовими. Между всички тези българи са най-многобройни, както всекиму е познато, и тии населяват

освен собствена зовима България цяла почти Тракия, Пелопонез, част от Ипира и Тесалия. Печат же народности им е съхранил им стар матерни език и народно име, с кое ся сами тии назовават: българи, блъгари или булгари. Това нихно праведно наследство никакво противно обстоятелство от толкова векове насам не е могло да им отемни.

Турская история, ако и да е писана от много учени европейци, обаче много йеще страници ѝ са остали непоменати, а и много неистинно писани. Колко же за тия важни стръни — за подчинение в турска Европа народи, т. е. с кой начин е станало то подчинение — учении Европи твърде малко са писали и то почти неистинно; защото тии не са имали верни на това източници. Колко са изчърпили от турски истории и то е общо само нещо и няма ония подробности. Подробни и обширни истинни известия: с кой начин се е завладала турска днес зовима Европа, какви преимъщества са дали тогдашни завладатели султани, покорившим ся на условия народам, облъстем и частним войводам, тии всички подробности ся нахождат в съхранивши ся и откривши отчасти досега български и сръбски писмени памятници; в дадения тям султански берати и фермани, кои ся са за неколко векове подновявали и потвърждавали наследствено от всеки султан; в дадения отпосле спяхам и войнишким предводителем по старому направлению, с някоя си малка измяна, пак берати и фермани, кои предводителни са веки отчасти приели ислямска вяра и от техни наследници йеще и до днес живеят няколко си, носящи български прадедни си домородствени имяна и проч. Но такива източници не са имали учении европейци, писавший турска история, и ако са нещо си имали, не са могли да ся ползуват, защото български и сръбски язици не им са познати, а на турски язык отскоро убърнаха внимание, и то твърде малко лица; оставями настрани народни песни и попредания, български и сръбски, от коих также ся много разяснява тойзи предмет. Ние казахми, чи засега ще кажим нещо си вкратце само, без да навождами източници и подробни разяснения.

Знайно е, чи турци, стъпивше в Европа (1321), твърде малко работа имаха с византийци, кои ако и да носеха име и мперия, обаче всъщност в тях времена то не беше империя, нъ една малка облъст или по-право едно окръжие около Костадинов град, кое окръжие ся стясни и уграничи отпосле само в Костадинов град.

Това беше Византийска империя във время султана Мухамеда II (1453), кога я освои и подчини без никакви условия, но мечъм и нападением. Но с България, Сърбия и Албания не беше същое. С тях царства и кралевства турци имаха твърде много работи и техни битки ся продължиха от седемдесет години. Повеч места от тях ся подчиниха с условия. А главнии български условия са били следния:

1. Да имат тии народи свободно вероизповедание си и независимаго си священоначалника. 2. Да носят свободно оръжие си и да са обвезани да съвоюват с турком против неприятели им в особни полкове, под особен си знамен и свой еднороден предводител войвода, кое имя стана отпосле беглер бег. 3. Да ся управляват облъсти е пак от войводи, а села и градища от кнезове, кметове и старейшини. Между кнезове и кметове е имало и баш = кнез или баш = кмет — върховни кнез или кмет. Това ся е съхранило и до днес почти във Видинска област. 4. Ония, кои не са били обвезани да съвоюват с турци, плашали са по 50 аспри = дукахца = ботки на година за даждие. А то даждие ся събирало от помежду им от бирници и, зовими чиновници сѐ пак от тях, кое и до днес ся съхранило. 5. Съдове и разпри ся са извършавали помежду им от избрани старци в чърковни за това упределени стаи. Тия са били по-главни условия.

Писаная от учени европейци турска история възпомянува, чи в турски няколко си знамянити с други народи сражения имало и български и сръбски полкове, а имянно в Ангирская битка Илдъръм Баязида и с Темурлана (кого наши и сръбски памятници пишат Демир). И ние имами исторически доказателства, чи българский войници много векове са съвоювали с турци и против маджари, и против немци. И то войнишко тяло не пред много время ся е унищожило, т. е. е откогато ся ся усилили пред Порта фанариоти и са почнали да интригуват и да разпространяват знаяна общая и голямая идея си. Тия сички, що възпомянахми мимоходом досега, ся отнасят на политически права български в Турция. А колко за вероизповедни им, то е веки в обширност досега доказано от разни учени лица, и българи и сърби, чи тии ся са съхранили допреди един век българския в лице Охридскаго патриарха, а сръбския — в лице Печкаго патриарха. Покорении византийци, освен религиозная независимост, коя им остави султан Мухамед II, друга никаква си независимост

не са имали; защото, както казахми, Византийска империя беше само Цариград в последни времена и той в превзетие голямо разорение притърпя и отпосле ся насели от разни народи. В свободна же днес Гърция е имало нещо си под условия останало, и то е било Маятски войводи — беюве.

Тия сички кѹту земим под видом и кѹту ги сравним със съдържанием хатихумаюна, не видим друго, както више казахми, но същия ab antiquo = от старости — наши исторически права да се наново пак дават и потвърдяват.

Нека наши българи убърнат внимание си на това и да постоянствуват сички съгласно и еднодушно и сичко това, що ся съдържава в хатихумаюна, ще им ся даде от милостиваго им султана, кой напусто не е издал пред цял свят тойзи спасителний хатихумаюн.

Историческое право одного народа е негово най-свято право и общо наследие всем. Тряба всеки да има стремление си на това и да покажи най-голяма деятелност за сполучение му, а най-паче кѹту самий владетел султан го дава офисиялно.

Вис [юкаия] Порта, ако българи, не биха имали такова свято право и ако то не би било съобразно с хатихумаюна и с уваждаемое всеобщо преобразование в османска държава, тя не би търпяла десет месеци толкова викове, разпри и препирни явни между гърци и българи в самая столица и всеобщое извергание по цяла България имени грѹцкаго патриарха и проч., но отдавно би им рекла: Ви нямате на това никакво право и седете си мирни. Тя не би признала офисиялно народна българска комисия и народни български представители, но отдавно би свършила с тях.